

Anna Giermaziak
aniag@iry.s.uni.lodz.pl

Róża Rajchert
jagoda@lib.uni.lodz.pl
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

WCZORAJ, DZIŚ I JUTRO – OPRACOWANIE DRUKÓW ZWARTYCH W BIBLIOTECIE UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

Abstract: Since the foundation of Łódź University Library the cataloguing of monographs, i.e. nonserial publications, has been a two-stage process. Alphabetical cataloguing has been conducted in accordance with strict cataloguing rules and successively introduced standards.

Subject indexing has been carried out by reference to the detailed subject catalogue in order to maintain uniformity and consistency of headings used and created. This was made possible by the use of a paper dictionary of subject headings, presenting the catalogue state in the form of headlines, and by the use of indexes of personal and geographical names.

The integrated library system HORIZON, which has been implemented at Łódź University Library, as well as the automated online catalogue offer many new possibilities. Currently the MARC 21 format is applied to monograph cataloguing, and data are stored and presented in the form of subject headings authority files. The advanced information retrieval language KABA is presently used for subject indexing.

Słowa kluczowe: katalogowanie, opis bibliograficzny, druki zwarte, kartoteki haseł wzorcowych, języki haseł przedmiotowych

Wstęp

Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi została powołana do życia przez Komitet Organizacyjny Uniwersytetu Łódzkiego 11 lutego 1945 r. Pracę trzeba było zaczynać od podstaw, ponieważ brakowało lokalu, księgozbioru i pracowników. Dopiero od 1960 r. biblioteka posiadała własny gmach, przy ul. Jana Matejki, który choć w momencie otwarcia był przestronny i nowoczesny, już pod koniec XX w. okazał się za ciasny dla szybko przybywających woluminów. Dobudowany nowy gmach został otwarty dla użytkowników w 2006 r.¹

Zadaniem każdej biblioteki jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zgromadzonych dokumentów. W naszym artykule skoncentrujemy się na przeszłości, teraźniejszości i przyszłości opracowania druków zwartych.

¹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. *Kalendarium*, oprac. M. Kowalska, [w:] *O nauce, dokumentach i informacji w bibliotekach Uniwersytetu Łódzkiego*, red. S. Kurek-Kokocińska, Łódź 2008, s. 9.

Katalogowanie jest jednym z elementów działalności bibliotecznej, polegającym na sporządzaniu opisów katalogowych dokumentów, aby użytkownik mógł z nich skorzystać.

Początki katalogowania w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego

Opis bibliograficzny w naszej bibliotece zawsze był, jest i będzie sporządzany według przepisów, zaleceń, norm czy formatów obowiązujących w danym okresie historycznym. Kiedy biblioteka organizowała się, ukazało się pierwsze wydanie *Przepisów katalogowania alfabetycznego*² Józefa Grycza.

W początkowym okresie działalności biblioteki dokumenty opracowywaliśmy więc na podstawie pierwszego, a w późniejszych latach na kolejnych edycjach przepisów, których ukazało się sześć wydań. Sporządzane opisy katalogowe wymieniały cechy wydawniczo-formalne, niezbędne do zidentyfikowania dzieła. Pierwsze karty do katalogu były zapisywane jednostronnie pismem ręcznym.

Karta główna reprezentowała w katalogu alfabetycznym posiadany przez bibliotekę egzemplarz druku zwanego, zawierała jego pełny opis katalogowy oraz sygnaturę w prawym górnym rogu. Oprócz kart głównych w katalogu znajdowały się karty pomocnicze, tj. kartki cząstkowe i odsyłacze różnego typu: całkowite i uzupełniające (rys. 1–6).

Dalsze prace nad standaryzacją przepisów katalogowania i ich zastosowanie w BUŁ

Już w drugiej połowie ubiegłego wieku, kiedy opracowywano zbiory według kolejnych poprawionych i uzupełnionych wydań *Skróconych Przepisów...* J. Grycza i W. Borkowskiej³, bibliotekarstwo na świecie osiągnęło wysoki poziom ujednolicenia zasad katalogowania. Jednocześnie, coraz większej wagi zaczęły nabierać kwestie współpracy i współdziałania w ramach tworzonych sieci i systemów informacyjnych. Wówczas utworzono narodowe i międzynarodową agencję standaryzacyjną – ISO⁴. Standaryzacją zasad katalogowania zajęła się IFLA⁵ oraz UNESCO⁶.

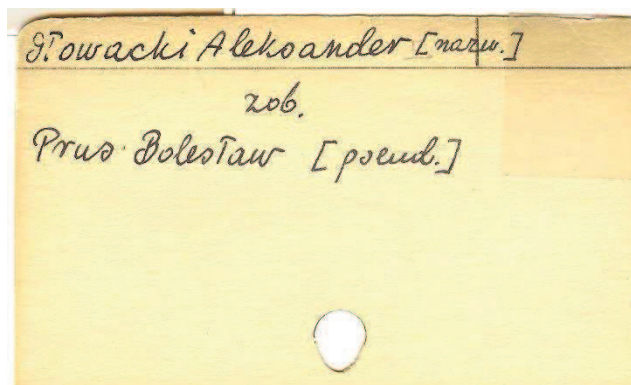
² J. Grycz, W. Borkowska, *Skrócone przepisy katalogowania*, Warszawa 1946.

³ *Ibidem*.

⁴ International Organization for Standardization.

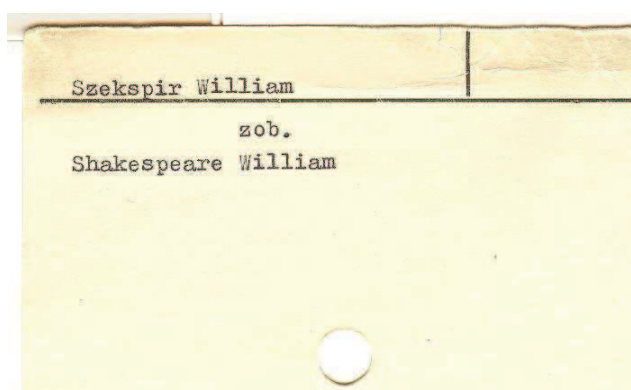
⁵ The International Federation of Library Associations and Institutions.

⁶ J. Wołosz, *Standardy europejskie w dziedzinie bibliotekarstwa*, [w:] *Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*, red. M. Szyszko, Warszawa 2001, s. 19.

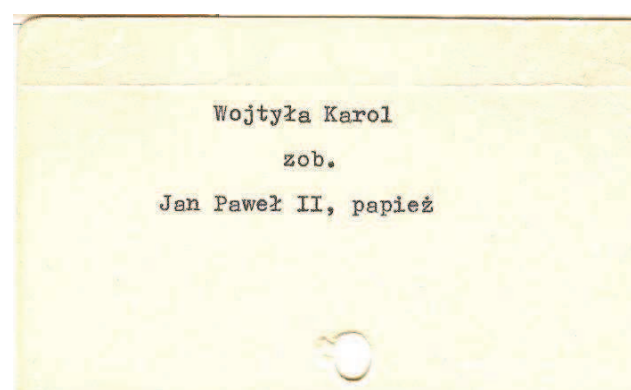
Rys. 1. Odsyłacz całkowity z katalogu kartkowego BUŁ

Źródło: Katalog kartkowy BUŁ.

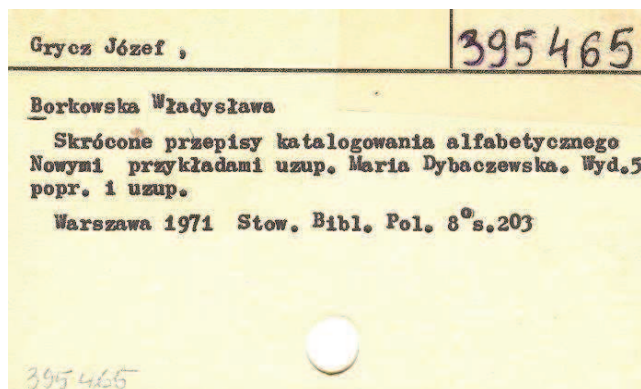
Rys. 2. Odsyłacz całkowity z katalogu kartkowego BUŁ

Źródło: jak na rys. 1.

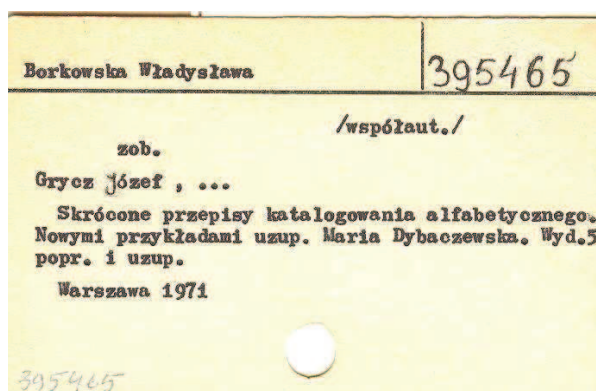
Rys. 3. Odsyłacz pełniący funkcję odsyłacza uzupełniającego w katalogu kartkowym BUŁ

Źródło: jak na rys. 1.

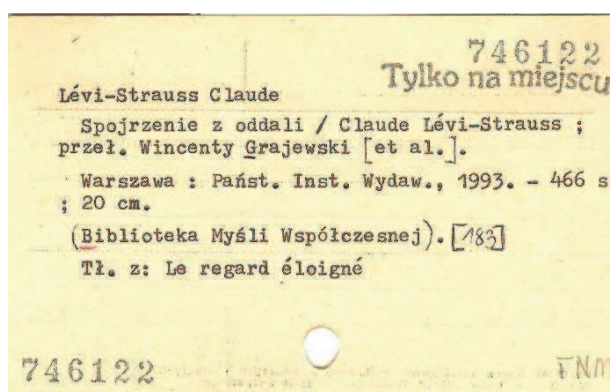
Rys. 4. Opis katalogowy z katalogu kartkowego BUŁ

Źródło: jak na rys. 1.

Rys. 5. Karta pomocnicza w katalogu kartkowym BUŁ

Źródło: jak na rys. 1.

Rys. 6. Opis bibliograficzny z katalogu kartkowego BUŁ

Źródło: jak na rys. 1.

W roku 1974 ukazało się pierwsze wydanie ISBD(M)⁷. Nadrzędnym celem ISBD(M) było usprawnienie międzynarodowej wymiany informacji poprzez ujednolicenie zasad sporządzania opisów bibliograficznych. Chodziło o to, by opisy:

- były zrozumiałe bez względu na kraj i język,
- sporządzone w jednym kraju mogły być wykorzystywane w innych,
- sporządzone w postaci pisemnej lub drukowanej mogły być przekształcone na formę czytelną dla maszyny.

Pod patronatem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich podjęto prace zmierzające do przygotowania nowej polskiej instrukcji katalogowania. W 1983 r. ukazała się tylko jej część pierwsza pt. *Przepisy katalogowania książek*, cz. 1, *Opis bibliograficzny*, wraz z normą arkusзовą na opis bibliograficzny PN-82/N-01152.01.

Zasady zebrane w przepisach katalogowania książek obowiązywały od 1 stycznia 1984 r. Najważniejsze zmiany dotyczyły doboru elementów opisu, budowy opisu, źródła danych i fachowej terminologii. W roku 1985⁸ w bibliotece zostały wprowadzone zasady katalogowania druków opartych na *Przepisach katalogowania książek*, cz. 1. *Opis bibliograficzny*⁹.

Początki komputeryzacji

Lata 90. ubiegłego wieku były przełomem w bibliotekarstwie, ponieważ zaczęły wówczas powstawać konsorcja biblioteczne i możliwa stała się wymiana informacji w sieci. Pojawiły się pierwsze katalogi zautomatyzowane. Zdawaliśmy sobie sprawę, iż w niedługiej przyszłości i nas czekają kolejne zmiany.

Wzorem grupy bibliotek stosujących system VTLS¹⁰ w 1994 r. utworzono konsorcjum bibliotek naukowych Łodzi, które wystąpiło do Fundacji Andrew M. Mellona o wsparcie finansowe na budowę sieci komputerowej oraz zakup i wdrożenie zintegrowanego systemu bibliotecznego Horizon w łódzkich bibliotekach naukowych¹¹. Konsorcjum początkowo tworzyły biblioteki: Uniwersytetu Łódzkiego, Politechniki Łódzkiej, Uniwersytetu Medycznego, dawniej Wojskowej Akademii Medycznej, Akademii Muzycznej, Akademii Sztuk

⁷ International Standard Bibliographic Description for Monographic Publication.

⁸ *Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Kalendarium*, s. 20.

⁹ *Przepisy katalogowania książek*, cz. 1. *Opis bibliograficzny*, oprac. M. Lenartowicz, Warszawa 1983.

¹⁰ Virginia Tech Library System.

¹¹ J. Janiak, *Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego: główne problemy organizacji i zarządzania w latach 1945–2005*, [w:] *O nauce, dokumentach...*, s. 100–101.

Pięknych, Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej, Wyższego Seminarium Duchownego.

Gdy w roku 1996 w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego utworzono Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych, wówczas biblioteki stosujące system VTLS zaczęły tworzyć Centralną Kartotekę Haseł Wzorcowych. Opracowywanie książek w systemie Horizon rozpoczęto w 1998 r., początkowo według formatu rekordu bibliograficznego USMARC, później MARC21.

W tym samym czasie trwały prace nad projektem Narodowego Centralnego Katalogu NUKAT, którego nadrzędnym celem jest współpraca w ramach procesu katalogowania i wymiana informacji między bibliotekami, bez względu na użytkowany system biblioteczny. Warunkiem zrealizowania tego planu było korzystanie z jednolitych zasad tworzenia rekordów bibliograficznych, przy jednoczesnym zachowaniu kontroli kartoteki haseł wzorcowych, co warunkowało dostarczenie czytelnikowi jednoznacznej i spójnej informacji o zasobach bibliotek współkatalogujących.

Początki budowy katalogu komputerowego w naszej bibliotece nie były łatwe, chociażby z powodu braku kartoteki haseł wzorcowych. Korzystaliśmy z niej za pośrednictwem Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, posiadającej kopię dla bibliotek stosujących system Horizon. W kolejnych latach, dzięki własnemu programowi konwersji rekordów, BUŁ usamodzieliła się w tym zakresie, importując hasła bezpośrednio z khw i wysyłając własne propozycje rekordów wzorcowych do zatwierdzenia w CKHW.

W 2002 r., od początku powstania katalogu centralnego NUKAT, biblioteka rozpoczęła współpracę również w zakresie tworzenia i importów rekordów bibliograficznych. Współpraca z NUKAT wymagała ścisłego stosowania norm i przepisów katalogowania, modyfikowanych przez zespół Centrum NUKAT w miarę zaistnienia potrzeb¹².

¹² Wykaz obowiązkowej i zalecanej literatury niezbędnej do utworzenia rekordu bibliograficznego: *Skróty wyrazów i wyrażeń w opisie bibliograficznym*. PN-N-01158:1985; M. Lenartowicz, *Przepisy katalogowania książek*, cz. 1, *Opis bibliograficzny*, Warszawa 1993; *Opis bibliograficzny – Książki*. PN-N-01152-1:1982; *Opis bibliograficzny – Książki (Zmiana A1)*. PN-N-01152-1/A; M. Lenartowicz, A. Paluszkiewicz, *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*, Warszawa 2000; *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło osobowe*. PN-N-01229:200; *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło korporatywne*. PN-N-1230:200; *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło tytułowe*. PN-N-1231:2001; *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe*, oprac. M. Gajowniczek-Woźniak [i in.], Warszawa 1999; *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*, [dostęp: 25.03.2009], http://193.0.118.55/nukat/book/aneks_bib-070707b.pdf; *Kody nazw krajów*. PN-N-ISO 3166; *Kody nazw języków. Kod trzyliterowy*. PN-ISO 639-2; *Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie. Języki słowiańskie i niesłowiańskie*. PN-ISO 9:2000; *Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie*. PN-ISO 843.

Porównanie katalogu kartkowego z komputerowym

Pragniemy zwrócić uwagę na istotniejsze różnice między katalogiem kartkowym a komputerowym:

1. Hasło.

Hasło do opisu posiada formę ujednoliconą, która pochodzi z khw, i zawiera odsyłacze całkowite oraz uzupełniające (rys. 7–9).

Status: cc	Utworzono: 2007-10-17	Zmodyfikowano: 2009-05-28
Właściciel: Unowned	Autor	Opisy bib.: 1
Pole: Nagłówek [Opcjonalne]		
000	Recs: c	Type: z
001	n	ELvl: n
005	20040226010700.0	71509.
008	Date: 990412	Geo. s: n
	CatLa:	Roma:
	Subjec: n	Kind o: a
	Use ~: a	Type o: n
	Subjec: n	Series: n
	Recor: a	Use ~: b
	Mod. r:	Gov. a:
		REvl: a
		Level: a
009	x	
010	n	990
039	1 9	71509.
	1a 200402260107 1b VLOAD 1c 200402251347 1d fmg 1e 200211070106 1f VLOAD 1g 200211061501 1h fmg 1i 200205311316 1j load	
040	1a KR U/IG 1c KR U/IG 1d WA U/MJK	
110	1a Centrum Formatów i Kartotek Hasel Wzorcowych. 13 n	
410	1a CFIKHW. 13 n	
410	1a Biblioteka Uniwersytecka (Warszawa). 1b Centrum Formatów i Kartotek Hasel Wzorcowych. 13 n	
510	1a Contr 1b	
	1a Centrum NUKat. 13 n	
	1a Biblioteka Uniwersytecka (Warszawa). 13 n	
665	1a Centrum Formatów i Kartotek Hasel Wzorcowych powstało w 1996 r. w ramach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Od 2002 r. przekształcone w Centrum NUKat.	
670	1a Materiały na Międzynarodową Konferencję nt. Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji, Kraków 16-19.11. 1998. - Warszawa, 1998.	
670	1a http://www.buw.uw.edu.pl/	

Rys. 7. Rekord hasła z khw

Źródło: Baza Horizon BUŁ.

Status: cc	Utworzono: 2000-07-07	Zmodyfikowano: 2009-05-28
Właściciel: Unowned	Autor	Opisy bib.: 7
Pole: Nagłówek [Opcjonalne]		
000	Recs: c	Type: z
001	n	ELvl: n
005	20080327001029.0	00017.
008	Date: 950102	Geo. s: n
	CatLa:	Roma:
	Subjec: n	Kind o: a
	Use ~: a	Type o: n
	Subjec: n	Series: n
	Recor: a	Use ~: b
	Mod. r:	Gov. a:
		REvl: a
		Level: a
009	x	
010	n	950
039	1 9	00017.
	1a 200803270010 1b VLOAD 1c 200803262257 1d VLOAD 1e 200803210012 1f VLOAD 1g 200803201022 1h fmg 1i 200205310856 1j load	
040	1a WA U/Pecho 1c WA U/Pecho 1d WA U/PA 1e WA U/WG 1f LUBL KUL/TW 1g WR 56/ms 1h WR O/KPs	
100	1a Paluszkievicz, Anna 1d (1941-2004). 13 n	
400	1a Paluszkievicz, A. 13 n	
667	1a Informatyk, bibliotekarz.	
670	1a Od autora.	
670	1a Format USMARC rekordu kartoteki hasel wzorcowych / Anna Paluszkievicz. - Warszawa, 1999.	
670	1a http://www.nukat.edu.pl	
910	1a s 2008272014	

Rys. 8. Rekord hasła z khw

Źródło: jak na rys. 7.

Status: cc	Utworzono: 2006-09-07	Zmodyfikowano: 2008-11-17
Właściciel: Unowned	Seria	Opisy bib. 1
Pole: Nagłówek [Opcjonalne]		
000	RecS	n
001	t	
003	-	2005
005	-	048475
008	-	20051124001300.0
	Date	051122
	CatLa	
	Subjec	n
	Use -	b
	Subjec	n
	Recor	a
	Mod. r	
009	-	2005
010	-	048475
039	-	200511240013 +b VLOAD +c 200511231444 +d fmk +e 200511221141 +d vbuw65 +y 200511221140 +z vbuw65
040	-	+a WA U/65EJG +c WA U/EJG
130	-	+a Regard éloigné +l (pol.) +3 n
530	-	+a Regard éloigné +3 n
667	-	+a Lévi-Strauss, Claude (1908-).

Rys. 9. Rekord hasła z khw

Źródło: jak na rys. 7.

Hasło opisu bibliograficznego ma postać sformalizowaną i umożliwia dostęp do rekordu bibliograficznego, hasłem może być:

- nazwa osobowa,
- nazwa ciała zbiorowego,
- tytuł formalny lub ujednolicony.

2. Opis bibliograficzny

Katalogowanie, czyli sporządzanie opisów bibliograficznych, było zawsze zgodne z obowiązującymi zasadami. Ewolucja, która dokonała się w sposobie ich sporządzania do katalogu kartkowego, a później rekordów bibliograficznych do katalogu komputerowego, dotyczyła (rys. 10):

- fachowej terminologii,
- znaków umownych,
- stref opisu,
- możliwości opisanie książek wielotomowych różnymi sposobami (na jednym lub dwóch poziomach) bądź jako całości,
- sposobu zapisu danych,
- używania skrótów łacińskich.

Do rekordu bibliograficznego można obecnie dotrzeć m. in. poprzez:

- hasła z khw,
- wszystkie formy tytułu powiązane z tytułem podstawowym.

Porównanie metod pracy dawniej i dziś

Tabela 1

Zmiany elementów części opisu druków zwartych od powstania BUŁ do dziś

Opis katalogowy począwszy od 1945 do 1984	Opis bibliograficzny w latach 1985–1997	Rekord bibliograficzny od 1998–
Odpis tytułu	Strefa tytułu i oznaczenia odpowiedzialności	Pole 245
Oznaczenie wydania i adres wydawniczy	Strefa wydania Strefa adresu wydawnicze- go	Pole 250 Pole 260
Opis zewnętrzny	Strefa opisu zewnętrznego	Pole 300
Uwagi bibliograficzne Uwagi biblioteczne	Strefa serii Strefa uwag	Pole 440, 490, 830 Pola 5XX
	Strefa ISBN	Pole 920

Źródło: materiały własne.

Obecnie, dostęp do zasobów zgromadzonych w BUŁ i wprowadzanych do katalogu komputerowego jest nieporównanie większy dzięki dużej liczbie indeksów występujących w systemie bibliotecznym niż dostęp do opisu bibliograficznego w katalogu kartkowym. Jest to możliwe dzięki stosowaniu ujednoliconych zasad katalogowania, które:

- gwarantują wysoką jakość,
- ułatwiają współpracę i korzystanie z systemu,
- oszczędzają czas,
- podnoszą efektywność funkcjonowania biblioteki.

Opis bibliograficzny był, jest i będzie podstawowym elementem katalogu zarówno tradycyjnego, kartkowego, jak i nowoczesnego, zautomatyzowanego.

Początki katalogowania rzeczowego

W lipcu 1946 r. powstał w naszej bibliotece katalog rzeczowy dzieł zwartych. Był to katalog klasowy, obejmujący 105 dziedzin piśmiennictwa¹³. Za jego przyjęciem przemawiała prosta budowa oraz łatwość pracy, niezmiernie ważna wobec braku doświadczonych bibliotekarzy. Umożliwiał on także dopasowanie do potrzeb rozwijającego się od podstaw księgozbioru, stanowiąc odzwiercie-

¹³ Wszystkie dane statystyczne podajemy za: *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi*, t. 1–60, Łódź 1948–2006; *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, t. 61, Łódź 2007; *Sprawozdanie roczne Oddziału Opracowania Zbiorów za rok 2007* [mpis]; *Sprawozdanie roczne Oddziału Opracowania Zbiorów za rok 2008* [mpis].

dlenie jego rozwoju. Założono wówczas, że taki katalog będzie można w miarę łatwo rozwinąć i przekształcić w katalog przedmiotowy. Jak widać, od początku swego istnienia katalog klasowy był traktowany jako przejściowy i tymczasowy, a punktem docelowym był katalog przedmiotowy.

Rozwój opracowania przedmiotowego w BUŁ

Wobec dynamicznego rozwoju księgozbioru w roku 1950 konieczna stała się zmiana typu katalogu rzeczowego na bardziej precyzyjny, lepiej niż dotychczasowy dostosowany do charakteru zbiorów i potrzeb czytelników. Zgodnie z początkowymi zamierzeniami zdecydowano się na katalog przedmiotowy typu wyszczególniającego, umożliwiający katalogowanie przedmiotowe, proces tworzenia metainformacji, dotyczącej treści, rzadziej istotnych, pozatrzeciowych cech dokumentu, w języku haseł przedmiotowych¹⁴, polegający na:

- analizie zawartości katalogowanego dokumentu;
- selekcji i redukcji uzyskanych informacji;
- ustaleniu charakterystyki słownej, za pomocą słów kluczowych wyrażających treść dokumentu, oraz w razie potrzeby, jego istotne cechy pozatrzeciowe;
- sformułowaniu charakterystyki informacyjno-wyszukiwawczej, czyli przetłumaczeniu słów kluczowych na jednostki leksykalne języka informacyjno-wyszukiwawczego.

Klasyk teorii katalogowania przedmiotowego „pierwsze jego zarodki” lokował w XV-wiecznych niemieckich bibliotekach klasztornych. Katalog przedmiotowy, pojmowany jako typ katalogu rzeczowego, w którym opisy bibliograficzne oraz odpowiadające im hasła przedmiotowe ułożone są alfabetycznie, funkcjonował od wieku XIX, a rozwinął się w I połowie wieku XX¹⁵.

W chwili dokonywania wyboru dostępna już była znakomita literatura teoretyczna¹⁶. Po wydanej w roku 1928 w Wilnie części pierwszej ukazała się w roku 1946 w Warszawie część druga podręcznika katalogu przedmiotowego. Ich autor, Adam Łysakowski, w latach 1946–1948 był dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi, a jako wybitny znawca i specjalista był gorącym orędownikiem wprowadzenia tego typu katalogu w kierowanej przez siebie instytucji. Już po zakończeniu pracy w BUŁ i objęciu stanowiska dyrektora Państwowego Instytutu Książki w Łodzi, a następnie Instytutu Bibliograficznego w Warszawie udzielał bezcennych konsultacji, udostępnił też prywatne materiały oraz maszynopis słownika tematów z Instytutu Bibliograficznego.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że od początku istnienia katalogu przedmiotowego dbano o jak największą jednoznaczność, precyzję i konse-

¹⁴ Por. np. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002, s. 153–154.

¹⁵ A. Ł y s a k o w s k i, *Katalog przedmiotowy, cz. 1. Teoria*, Warszawa 2002, s. 166–167.

¹⁶ Por. *ibidem*, A. Ł y s a k o w s k i, *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*, Warszawa 1946.

kwencję w formułowaniu haseł przedmiotowych. Od razu powstał więc kartkowy słownik tematów, określników oraz odsyłaczy, obrazujący w postaci nagłówków stan katalogu (rys. 10–12). Zarówno konstrukcja nagłówków, jak i składnia języka haseł przedmiotowych opierały się na założeniach metodologicznych sformułowanych przez Adama Łysakowskiego. Zmiany polegały jedynie na aktualizowaniu słownictwa, wprowadzaniu nowych tematów i określników oraz rozbudowie nagłówków (rozwinętych haseł przedmiotowych). Odstępstwo uczyniono też w szeregowaniu określników gatunkowych i językowych, umieszczając je po określnikach ogólnych.

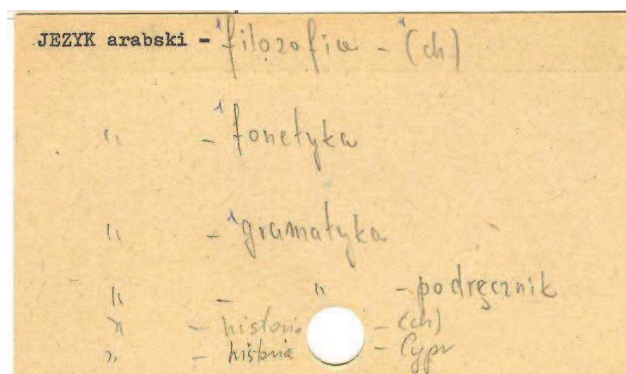
Przy opracowywaniu egzemplarza obowiązkowego wykorzystywano drukowane opisy bibliograficzne z *Przewodnika bibliograficznego*, jednak w trosce o zachowanie jednolitości języka haseł przedmiotowych stosowano własne tematy i określniki oraz rezygnowano ze stosowanych przez Bibliotekę Narodową tematów uogólniających.

Karty w katalogu przedmiotowym układane były, zgodnie z założeniami Adama Łysakowskiego, w porządku chronologicznym, od wydań najstarszych do najnowszych, zaś odsyłacze umieszczano na początku poszczególnych tematów. Nagłówki przedmiotowe w kolorze zielonym zapisywane były pismem ręcznym, w górnej części karty katalogowej nad opisem bibliograficznym (rys. 16). Po drugiej stronie karty katalogowej odnotowywano, także ręcznie, pozostałe hasła przedmiotowe (rys. 17). Charakterystyka przedmiotowa znajdowała się również na odwrotnej stronie głównej karty katalogowej w katalogu alfabetycznym.

Już po kilku latach praktyki stosowania dostrzeżono liczne zalety przyjętego typu katalogu; precyzję w oddaniu tematów katalogowanych dokumentów, użyteczność, a przede wszystkim łatwość korzystania przez użytkowników i bibliotekarzy. Dzięki otwartemu alfabetycznemu układowi haseł czytelnicy mogli do katalogu zaglądać jak do encyklopedii, ponadto układ ten umożliwiał katalogującym stałe rozwijanie języka haseł przedmiotowych przez wprowadzanie nowych tematów.

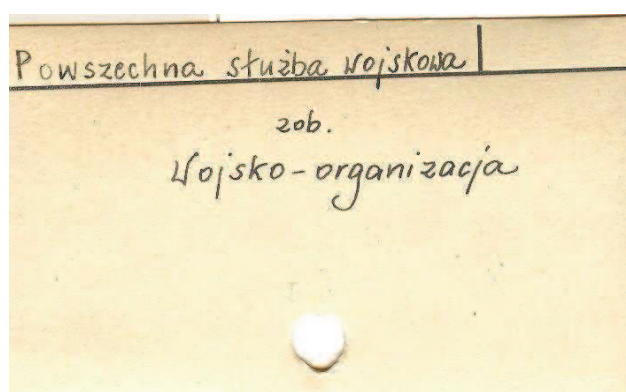
Oprócz katalogu przedmiotowego prowadzony był w naszej bibliotece katalog tekstów literackich, zawierający zarówno utwory oryginalne, jak i tłumaczenia z literatury angielskiej, francuskiej, niemieckiej, polskiej i rosyjskiej, które zostały wydane po roku 1918, zaś pozycje z pozostałych literatur bez ograniczeń czasowych (rys. 18). W trosce o jednolitość, na użytek obu katalogów, prowadzone były trzy indeksy kartkowe (rys. 13–15): nazw osobowych oraz nazw geograficznych dla katalogu przedmiotowego, a także autorski dla katalogu tekstów literackich¹⁷.

¹⁷ W chwili zamknięcia dla druków zwartych kartkowego katalogu przedmiotowego oraz katalogu tekstów literackich, słownik tematów zawierał ok. 70 tys. haseł przedmiotowych, a indeksy osobowy i autorski liczyły odpowiednio ponad 22 tys. oraz niespełna 12 tys. nazw osobowych.

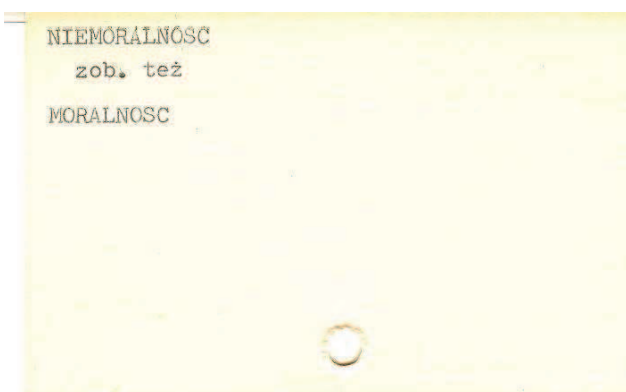
Rys. 10. Karta z kartkowego słownika tematów i określników

Źródło: Katalog Kartkowy BUŁ.

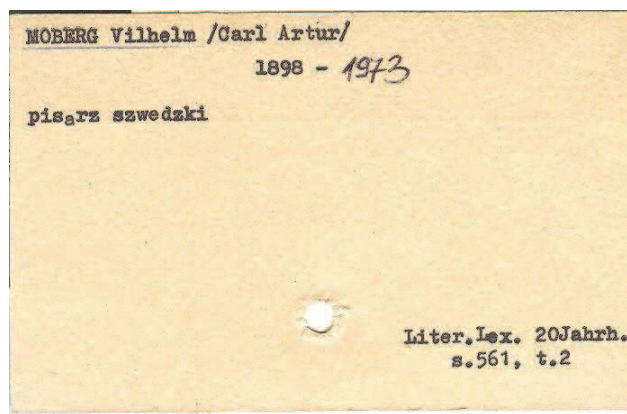
Rys. 11. Karta odsyłacza całkowitego z kartkowego słownika tematów i określników

Źródło: jak na rys. 10.

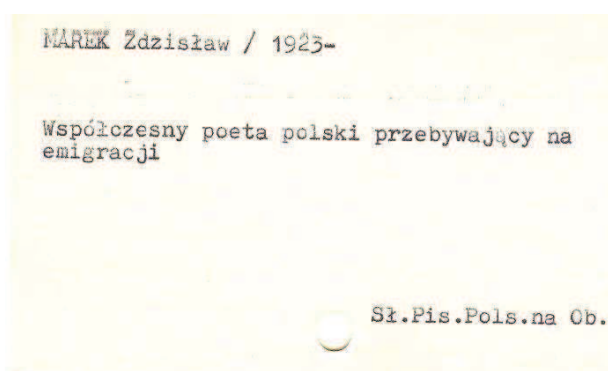
Rys. 12. Karta odsyłacza uzupełniającego z kartkowego słownika tematów i określników

Źródło: jak na rys. 10.

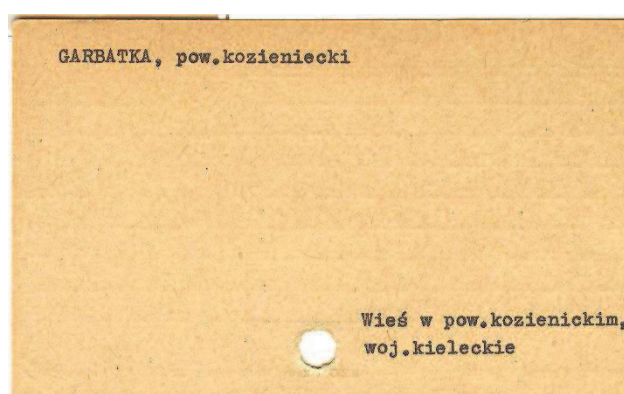
Rys. 13. Karta z kartkowego indeksu osobowego

Źródło: jak na rys. 10.

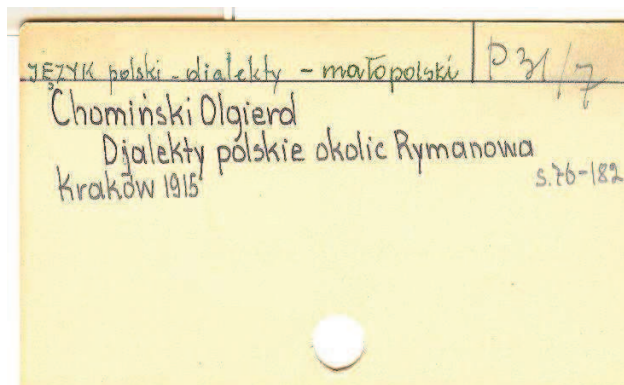
Rys. 14. Karta z kartkowego indeksu autorskiego

Źródło: jak na rys. 10.

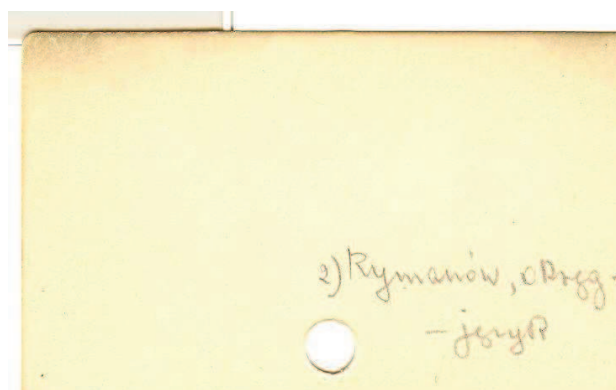
Rys. 15. Karta z kartkowego indeksu geograficznego

Źródło: jak na rys. 10.

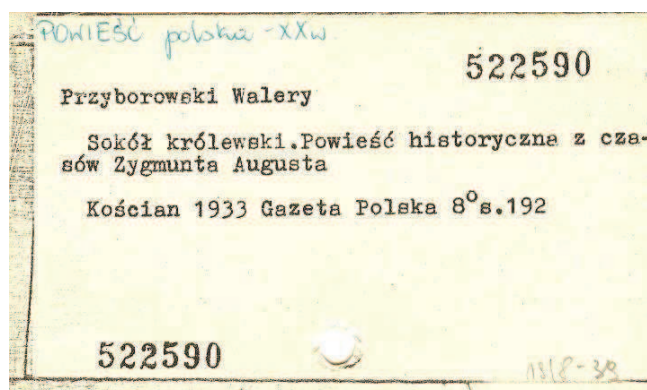
Rys. 16. Karta z kartkowego katalogu przedmiotowego BUŁ

Źródło: jak na rys. 10.

Rys. 17. Odwrotna strona karty z kartkowego katalogu przedmiotowego

Źródło: jak na rys. 10.

Rys. 18. Karta z kartkowego katalogu tekstów literackich

Źródło: jak na rys. 10.

Automatyzacja katalogowania przedmiotowego

Jak już powiedziano, 1 stycznia 1998 r. wdrożono w BUŁ opracowanie druków zwartych w systemie Horizon. Konieczne stało się wówczas zastosowanie w opracowaniu przedmiotowym tych pozycji nowoczesnego języka informacyjno-wyszukiwawczego¹⁸. Nasz wybór padł na język haseł przedmiotowych KABA, który mieliśmy okazję wcześniej poznać podczas wielu praktyk, warsztatów i konferencji¹⁹. Zapadło wówczas ustalenie, że nie będą już sporządzane opisy bibliograficzne na kartach katalogowych dla druków zwartych wydanych po 1 stycznia 1998 roku. Tę formę informacji o zbiorach zachowano tylko dla pozycji, które ukazały się wcześniej; nabytych drogą zakupu antykwarecznego oraz dla darów. Pojawiła się zatem dwutorowość opracowania przedmiotowego i stosowanie dwu języków haseł przedmiotowych. Wydawnictwa wydane przed rokiem 1998 katalogowane były przy pomocy starego języka, a do publikacji, które ukazały się po tej dacie, wykorzystywano język haseł przedmiotowych KABA (rys. 19–20).

Stan przejściowy, przy zmiennych proporcjach i stałym zmniejszaniu się liczby druków zwartych opracowanych w katalogu kartkowym²⁰, trwał do 2007 r., kiedy to została podjęta ostateczna decyzja o zaprzestaniu kartkowego katalogowania druków zwartych. Stosowane w tym czasie języki haseł przedmiotowych bardzo różniły się pod względem stopnia rozwoju, gramatyki, słownictwa, semantyki i składni. Tym, co je łączyło, była dawana przez nie możliwość katalogowania przedmiotowego wyszczególniającego. Pod tym względem Od-

¹⁸ Język informacyjno-wyszukiwawczy jest tu rozumiany jako podtyp języka opisu rzeczowego dokumentów przy użyciu haseł przedmiotowych. Por. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002, s. 104–105.

¹⁹ Jeszcze przed wdrożeniem automatyzacji w opracowaniu zbiorów Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi podjęła współpracę z bibliotekami akademickimi wykorzystującymi zintegrowany system biblioteczny VTLS, które na początku lat 90. ubiegłego wieku zainicjowały prace nad nowym językiem haseł przedmiotowych, prezentowanym w formie kartoteki haseł wzorcowych. Pracownicy Oddziału Opracowania Przedmiotowego Zbiorów BUŁ brali udział w konferencjach i warsztatach poświęconych jhp KABA, odbywali praktyki w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego oraz odbywali staże w Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych w Warszawie pod kierunkiem Teresy Głowackiej, „matki chrzestnej” języka KABA. Po oficjalnym otwarciu Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT w 2002 r. współpraca została sformalizowana. Obecnie pracownicy Oddziału Opracowania Zbiorów współkatalogując w katalogu NUKAT tworzą zarówno rozwinięte hasła przedmiotowe (rhp), jak i hasła wzorcowe języka KABA. Biblioteka nasza ma też swoją reprezentację w Zespole Konsultacyjnym, który powstał wiosną 2005 r., zastępując działający od 1994 r. Międzyuczelniany Zespół Walidacyjny, do zadań którego m. in. należy konsultowanie decyzji dotyczących zasad tworzenia, stosowania oraz rozwoju jhp KABA.

²⁰ Np. w roku 2003 odnotowano 16 076 opracowanych przedmiotowo dzieł w katalogu komputerowym przy 1070 dziełach w katalogu kartkowym. W kolejnych latach odpowiednio: 2004 – 17 140 / 1344; 2005 – 14 140 / 2623; 2006 / 9234; 2007 – 9903 / 68.

dział Opracowania Przedmiotowego Zbiorów był przygotowany do zmiany sposobu opracowania druków zwartych z kartkowego na komputerowy.

Obecnie, po ponad 10 latach stosowania w opracowaniu przedmiotowym języka haseł przedmiotowych KABA, w pełni doceniamy jego zalety.

Do najistotniejszych, wymienianych w literaturze przedmiotu, należą:

- nieograniczony zakres leksyki, umożliwiający pełną reprezentację wiedzy zawartej w katalogowanych dokumentach, a co za tym idzie, możliwość wyrażenia pełnej informacji o wszelkich dziedzinach, zjawiskach, obiektach, ich przedmiotach i właściwościach prezentowanych w katalogowanych dokumentach;

- struktura słownictwa dostosowana do katalogowania przedmiotowego wyszczególniającego;

- prezentacja słownictwa w formie kartoteki haseł wzorcowych, rozumianych jako ustalone wyrażenia języka informacyjno-wyszukiwawczego (ujednolicone nazwy osób, ciał zbiorowych, imprez, tytułów, przedmiotów)²¹, przy zachowaniu spójności z odpowiednimi hasłami kartoteki haseł formalnych. Zorganizowanie języka w formie kartoteki wzorcowej zapewnia nam z jednej strony wysoki stopień sprawności wyszukiwawczej katalogu OPAC, a z drugiej umożliwia kontrolę jakości danych wprowadzanych do kartoteki dzięki określeniu zbioru terminów, ich podziałowi na przyjęte i odrzucone, uściśleniu zakresu stosowania oraz sprecyzowaniu związków między poszczególnymi terminami (każde hasło wprowadzane do KHW podlega sformalizowanemu procesowi walidacji);

- przy zachowaniu, charakterystycznego dla wszystkich języków haseł przedmiotowych, podziału leksyki na dwie kategorie syntaktyczne: tematów i określników; wyodrębnienie wśród określników, ze względu na ich łączliwość z tematami, dwóch typów – swobodnych i związanych;

- szczegółowe określenie zasad łączliwości poszczególnych tematów z określnikami geograficznymi;

- ścisłe określenie zasad prekoordynacji, określających porządek jednostek leksykalnych (kolejność określników) w zdaniu języka informacyjno-wyszukiwawczego (hasła przedmiotowym rozwiniętym);

- przyjęcie w strukturze hasła wzorcowego systemu relacji odpowiadającego relacjom zalecanym dla artykułu deskryptorowego w teaurusie;

- kompatybilność z najbardziej znaczącymi i rozpowszechnionymi na świecie językami haseł przedmiotowych: RAMEAU²² (językiem haseł przedmioto-

²¹ Zgodnie z opracowanymi przez IFLA wspólnymi zasadami tworzenia khw dla haseł przedmiotowych. Por. *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries [GSARE]*, London 1992. za: A. S t a n i s, *Język haseł przedmiotowych KABA prezentowany w formie kartoteki haseł wzorcowych*, [w:] *Materiały z Konferencji nt.: „Język haseł przedmiotowych KABA: stan obecny i perspektywy rozwoju”*, Sopot, 9–11.09.1997, Warszawa 1998, s. 16.

²² Répertoire d’Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié.

wych Biblioteki Narodowej Francji), LCSH²³ (językiem hasel przedmiotowych Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie) oraz RVM²⁴ (językiem hasel przedmiotowych Biblioteki Laval w Quebecu). Kompatybilność wyraża się zarówno w identyczności znaczenia, funkcji i zasad łączliwości odpowiednich wyrażeń jhp z innymi jednostkami leksykalnymi, jak i w zgodności metodyki tworzenia języka i zasad gramatyki. Warto podkreślić, że tak rozumiana kompatybilność nie oznacza identyczności zasobów leksykalnych, uwzględnia bowiem specyficzne wymagania poszczególnych języków naturalnych i daje możliwość samodzielnego rozwoju każdego języka hasel przedmiotowych, przy zachowaniu zgodności metodycznej z pozostałymi, kompatybilnymi językami²⁵;

– związana z wymienioną kompatybilnością możliwość półautomatycznego tłumaczenia hasel wzorcowych;

– dostęp do wielu podręczników i opracowań metodycznych²⁶.

Status: cc	Utworzono: 2004-11-26	Hasło	Zmodyfikowano: 2008-11-13
Właściciel: Unowned			Opisy bib.: 4
Pole: Nagłówek [Opcjonalne]			
000	Recs:	n	Type: z
001		s	2004
003	–	–	ELvl: n
005	–	–	184616
008	–	–	
	040602	Geo. s	n
	CatLa	Kind o	a
	Subjec	Type o	n
	Use –	Use –	a
	Subjec	Gov. a	REvl
	Recor	Person	n
	Mod. r	Snce	d
009			
010	–	–	2004
039	–	–	184616
040	–	–	
150	–	–	

Rys. 19. Rekord rozwiniętego hasła przedmiotowego

Źródło: Baza Horizon BUŁ.

²³ Library of Congress Subject Headings.

²⁴ Répertoire de Vedettes-Matière.

²⁵ Por. T. Głowacka, *Kompatybilność języka KABA z językami RAMEAU-RVM-LCSH*, [w:] *Materiały z konferencji nt. Język hasel...*, s. 35–42.

²⁶ Wymienić tu należy m. in. następujące pozycje: *Kartoteka wzorcowa języka KABA*, cz.1, *Nazwy własne*, red. J. Woźniak, Warszawa, 1994; T. Głowacka, *Kartoteka wzorcowa języka KABA: stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym*, Warszawa 1997; *Materiały z Konferencji nt.: „Język hasel...; Materiały na Międzynarodową Konferencję nt. Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji. Kraków 16–19.11.1998*, Warszawa 1998; *Język hasel przedmiotowych KABA: zasady tworzenia słownictwa*, T. Głowacka, Warszawa 2000; T. Głowacka, *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*, Warszawa 2003; A. Bober, D. Patkaniowska, *Opis przedmiotowy dokumentów z dziedziny literatury*, Warszawa 2005; B. Majchrowska, *Opis przedmiotowy dokumentów z dziedziny językoznawstwa*, Warszawa 2007.

Status: cc	Utworzono: 2003-05-15	Zmodyfikowano: 2008-11-15
Właściciel: Unowned	Hasło	Opisy bib.: 5
Pole: Nagłówek [Opcjonalne]		
000	RecS: c	Type: z
001	s	_980
003	-	53524
005	-	20070228000600.0
008	-	20070228000600.0
	Date: 980427	Geo. s: i
	CatLa:	Kind o: a
	Subjec:	Type o: n
	Use - b	Use - a
	Subjec: n	Gov. a:
	Recor: a	Person: n
	Mod. r:	Src: c
009	-	y
010	-	s
039	-	9
040	-	200702280006 +b VLOAD +c 200702271148 +d pmn +e 200512230015 +d VLOAD +c 200512221509 +d par +y
150	-	200205311823 +z load
360	-	200205311823 +z load
450	-	200205311823 +z load
450	-	200205311823 +z load
550	-	200205311823 +z load
550	-	200205311823 +z load
550	-	200205311823 +z load
670	-	200205311823 +z load
750	-	200205311823 +z load
750	-	200205311823 +z load

Rys. 20. Rekord hasła wzorcowego KABA

Źródło: jak na rys. 19.

Od początku istnienia Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi doceniano rangę opracowania przedmiotowego. Pracownicy Oddziału Opracowania Rzeczowego segregowali według tematów druki zwarte, prowadzili katalogi: przedmiotowy i tekstów literackich, kontrolowane przez kartkowe indeksy: przedmiotowy, nazw osobowych, autorski i geograficzny.

Kiedy w naszej bibliotece wdrożony został zintegrowany system biblioteczno-informacyjny Horizon, opracowanie przedmiotowe było i jest kontynuowane przy użyciu doskonałego narzędzia – języka haseł przedmiotowych KABA, prezentowanego i kontrolowanego za pomocą kartotek haseł wzorcowych.

Po połączeniu, w wyniku zmian w strukturze organizacyjnej naszej biblioteki, w 2004 r. Oddziału Opracowania Rzeczowego z Oddziałem Opracowania Alfabetycznego, już jako pracownicy Oddziału Opracowania Zbiorów staramy się w miarę możliwości osobowych kontynuować i rozwijać dotychczasowy dorobek w zakresie opracowania przedmiotowego.

Zakończenie

Jak już powiedziano, Oddział Opracowania Zbiorów BUŁ stosuje obecnie ujednolicone zasady katalogowania, gwarantujące wysoką jakość opracowania alfabetycznego i przedmiotowego, ułatwiające wymianę informacji, oszczędza-

jące czas i zwiększające efektywność pracy. Dzięki temu pracujemy nie tylko na rzecz katalogu lokalnego, ale w ramach współpracy z innymi bibliotekami akademickimi, oprócz pobierania danych z katalogu centralnego, możemy również wzbogacać wspólny katalog NUKAT. Mamy nadzieję, że współpraca, dająca obopólne korzyści, będzie się dynamicznie rozwijała także w przyszłości.

Bibliografia

- Bober A., Patkaniowska D., *Opis przedmiotowy dokumentów z dziedziny literatury*, Warszawa 2005.
- Głowacka T., *Analiza dokumentów i jego opis przedmiotowy*, Warszawa 2003.
- Głowacka T., *Kartoteka wzorcowa języka KABA*, Warszawa 1997.
- Grycz J., Borkowska W., *Skrócone przepisy katalogowania*, Warszawa 1946.
- Kartoteka wzorcowa języka KABA*, cz. 1, *Nazwy własne*, red. J. Woźniak, Warszawa 1994.
- Łysakowski A., *Katalog przedmiotowy*, cz. 1, *Teoria*, Warszawa 2002.
- Łysakowski A., *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*, Warszawa 1946.
- Majchrowska B., *Opis przedmiotowy dokumentów z dziedziny językoznawstwa*, Warszawa 2007.
- Materiały z konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Sopot 9–11.9.1997*, Warszawa 1998.
- O nauce, dokumentach i informacji w bibliotekach Uniwersytetu Łódzkiego*, red. S. Kurek-Kokocińska, Łódź 2008.
- Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*, red. M. Szyszko, Warszawa 2001.
- Przepisy katalogowania książek*, cz. 1. *Opis bibliograficzny*, oprac. M. Lenartowicz, Warszawa 1983.
- Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi*, t. 1–60, Łódź, 1948–2006.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego za rok 2006*, t. 61, Łódź 2007.
- Sprawozdanie roczne Oddziału Opracowania Zbiorów za rok 2007* [mpis].
- Sprawozdanie roczne Oddziału Opracowania Zbiorów za rok 2008* [mpis].